

БЛАГОДІЙНИЦТВО У СФЕРІ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Леонід Чупрій,

*кандидат філософських наук,
старший консультант відділу*

*соціокультурних та етнонаціональних досліджень
Національного інституту стратегічних досліджень*

У статті аналізується питання збереження визначних історико-культурних пам'яток України, а також роль благодійництва в сфері збереження та популяризації історико-культурної спадщини.

Ключові слова: *благодійність, меценатство, спонсорство.*

In the article the question of preservation of prominent historical and cultural sights of Ukraine is analyzed. The role of charity and patronage of art in the sphere of preservation and popularization of cultural heritage is actualized.

Keywords: *charity, patronage of art, sponsorship.*

Одним з головних завдань гуманітарної політики держави є підтримка спонсорської та меценатської діяльності, спрямованої на збереження та популяризацію вітчизняних історичних пам'яток. Благодійництво є невід'ємним атрибутом громадянського суспільства і здійснюється на засадах законності, гуманності, спільності інтересів і вільності прав її учасників, добровільності та самоврядування.

Мета нашої статті – дослідити благодійництво як ефективний механізм збереження та популяризації історико-культурної спадщини країни.

Проблеми розвитку благодійництва в українському суспільстві досліджували вітчизняні вчені В. Болгов, І. Суровцева, В. Корнієнко, Т. Курінна, А. Стогній, Т. Ткаченко та інші. Персонологічне вивчення меценатів Києва здійснили В. Ковалинський, І. Кравченко, А. Макаров, М. Слабошпицький. Ф. Ступак проаналізував діяльність благодійних товариств Києва другої половини ХІХ – початку ХХ ст. У сучасній історіографії активізувалось вивчення меценатської та підприємницької діяльності родини Терещенків та Г. Галагана (О. Ткаченко, О. Доник). Сучасні моделі недержавної підтримки культури, що ефективно діють у зарубіжних країнах і

мають різноманітні форми, зумовлені національною специфікою різних культур, знайшли відображення в працях П. Козловські, Б. Гаврилишина, К. Егевєррі, Ж. Ріго, Д. Перрена.

Досліджуючи дану проблематику, нам потрібно чітко з'ясувати значення основних термінів. Відповідно до статті 1 Закону України «Про благодійництво та благодійні організації» (№ 531/97 від 16 вересня 1997 р.), «**благодійництво**» – це добровільна безкорислива пожертва фізичних та юридичних осіб у поданні набувачам матеріальної, фінансової, організаційної та іншої благодійної допомоги. У статті 1 Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про благодійництво та благодійні організації» (№ 3091–111 від 7 березня 2002 р) зазначається, що «**меценатство**» – це добровільна безкорислива матеріальна, фінансова, організаційна та інша підтримка фізичними особами набувачів благодійної допомоги; «**спонсорство**» – добровільна матеріальна, фінансова, організаційна та інша підтримка фізичними та юридичними особами набувачів благодійної допомоги з метою популяризації виключно свого імені (найменування), свого знака для товарів і послуг.

Але навіть ці визначення не охоплюють усієї повноти змісту даних понять. Відповідно до статті 1 Проекту Закону України «Про меценатство», поданого до Верховної Ради 22.09.2004 р. народним депутатом М. Г. Баграєвим (№ 6176), меценатом або меценатською організацією (грантодавцем) може видаватися цільова фінансова допомога («грант»), набувачу меценатської допомоги на безкомпенсаційній основі для реалізації цілей, визначених програмою (проектом) меценатської діяльності. В цьому контексті поняття «грантодавець» є тотожним поняттю «меценат».

Вітчизняна дослідниця Колосова Н. А. також відзначає, що юридичний зміст поняття «меценатство», визначений у законі, певною мірою суперечить його історичній сутності, оскільки меценатство існувало як специфічна форма благодійної діяльності у культурно-мистецькій сфері, причому не обов'язково безкорисливої, як це прописано у відповідному законі [1, с. 12].

Відповідно до цих визначень благодійна діяльність римського патриція Гая Цильнія Мецената, що традиційно вважалась як меценатство, згідно із законом переходить до розряду спонсорства, оскільки Гай Цильній Меценат популяризував своє ім'я. Тож спонсорством є і благодійницька діяльність родини Терещенків, Галаганів та інших, оскільки вона користувалась урядовою підтримкою, що сприяло утвердженню престижу родинного бізнесу.

Більшість дослідників вважає, що меценатство та спонсорство – це певні форми благодійництва. Проте громадяни та небюджетні організації, здійснюючи благодійну діяльність, не завжди чітко розмежовують ці форми безкорисливої матеріальної підтримки:

можуть називати це і спонсорством, і меценатством, хоча здебільшого меценатством вважається надання допомоги у реалізації культурних проєктів. У модельному законі «Про меценатство і благодійну діяльність», прийнятому на десятому пленарному засіданні Міжпарламентської асамблеї держав – учасниць СНД (постанова № 10-8 від 6 грудня 1997 р.), у статті 2 розширюється сфера використання меценатства і зазначається, що меценатство здійснюється з метою надання допомоги у сфері мистецтва, науки, культури, освіти, просвіти для збереження, примноження і поширення духовних цінностей у суспільстві, сприяння розвитку творчих і духовних основ особистості.

Україна має багаті історичні традиції у сфері благодійництва. Ще в XVII столітті існували видатні меценати, які зробили значний внесок у розвиток української культури. Серед них – Петро Могила (заснував Києво-Могилянську колегію, відбудував стародавні Десятинну й Василівську церкви), гетьман Іван Мазепа (виділяв кошти на будівництво храмів по всій Україні), гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний (здійснював пожертвування Братському монастирю), полковник Михайло Миклашевський (заснував Георгієвський собор Видубецького монастиря), міщанин Петро Гріш (виділив кошти на зведення церкви Миколи Притиска на Подолі) та інші.

Пізніше в XVIII-XIX століттях на весь світ звучали імена відомих українських меценатів та промисловців Терещенків, Ханенків, Бродських, Галаганів, Гіршів, Дідушицьких, Любомирських, Смиренків. Славетна династія цукрозаводчиків Терещенків залишила нащадкам храми, медичні установи, громадські споруди в різних містах України. Терещенки були засновниками близько двох десятків і покровителями до півсотні навчальних закладів у Києві, Глухові, на Правобережній та Лівобережній Україні. Загалом родина Терещенків пожертвувала на благодійні цілі понад 5 млн крб. [2, с. 12].

Інший відомий українець Г. П. Галаган створив Колегію для малозабезпечених дітей та низку інших навчальних закладів. Загальна сума витрат Галагана на Колегію перевищувала 1 мільйон карбованців. Галаган та його дружина подарували вихованцям Колегії унікальну нумізматичну колекцію та колекцію книг і стародруків, що стала основою колегіатської книгозбірні [3, с. 8]. Терещенки, Ханенки та О. М. Поль зібрали неоціненні колекції мистецтва й старожитностей, що ввійшли до найкращих вітчизняних музеїв і стали їхньою гордістю. Це насамперед Музей мистецтв ім. Богдана та Варвари Ханенків, Київський музей російського мистецтва, Національний художній музей України, Дніпропетровський історичний музей ім. Д. І. Яворницького

[4, с. 18]. Таким чином, на українських землях за часів Російської імперії була сформована своєрідна культура благодійності, коли більшість підприємців та купців мали за честь допомагати хворим та нужденним, підтримувати різноманітні культурні заходи.

Нині Україна має багату історико-культурну спадщину. Вона є однією із провідних країн Європи за кількістю історичних та культурних пам'яток (близько 140 тисяч – це майже в 2,5 рази більше, ніж у Польщі) [5]. Але, на жаль, цей потужний культурний потенціал не використовується повною мірою в зв'язку з наявністю значних проблем у даній галузі. На сьогодні слід відмітити досить низький рівень державного менеджменту у сфері охорони та збереження історичних об'єктів, зокрема недостатній рівень їх популяризації як всередині країни, так і за кордоном. Причиною тому слугує низький рівень адміністративного управління, неналежна увага до розвитку інформаційних й інтелектуальних технологій, і значною мірою – недостатність відповідного фінансування галузі.

Експерти Українського центру культурних досліджень зазначають, що внаслідок браку коштів реставрація та ремонт пам'яток проводились у недостатніх обсягах, тому нині до 50-70 % об'єктів історичної культурної спадщини в багатьох регіонах України мають незадовільний технічний стан, до 10 % – аварійні. Приблизно 300 пам'яток національного значення потребують ремонтно-реставраційних або консерваційних робіт. З 20 тисяч пам'яток архітектури та містобудування кожна десята потребує негайного втручання реставраторів. Близько мільйона одиниць музейних цінностей на сьогодні також потребують реставраційних робіт [6].

За попередніми розрахунками, орієнтовна вартість лише першочергових протиаварійних і ремонтно-реставраційних та консерваційних робіт становить близько 600 млн гривень. Держава бере на себе значну частину цих витрат. Певні кошти на реставрацію та ремонт пам'яток виділяють спонсори і благодійні організації.

За даними Єдиного державного реєстру благодійних організацій, станом на 2009 рік в Україні зареєстровано 1021 благодійна організація та фонд. Якщо в попередній період благодійна діяльність в Україні розвивалася незначними темпами і благодійницькі заходи часто відбувалися зарубіжним коштом, то останнім часом зростають обсяги благодійної діяльності за рахунок внесків вітчизняних меценатів, які починають відігравати ключову роль у цій сфері. Ще декілька років тому загальний фонд приватних благодійних проектів в Україні становив усього 4 млн дол., причому 95 % цих грошей надходили зі США та Канади. А у 2008 році, наприклад, лише фонд «Розвитку України» витратив на благодійні цілі 142 млн гривень.

Стан нормативно-правового регулювання

В Україні прийнято кілька законів, що здійснюють нормативно-правове регулювання благодійної діяльності. Так, благодійна діяльність регулюється законами: «Про об'єднання громадян» від 16 червня 1992 р. № 2460-XII; «Про благодійництво та благодійні організації» від 16 вересня 1997 р. № 531/97; «Про оподаткування прибутку підприємств» від 22 травня 1997 р. № 283/97; «Про гуманітарну допомогу» від 22 жовтня 1999 р. № 1192-XIV; «Про кредитні спілки» від 20 грудня 2001 р. № 2908-III та ін. Фінансові аспекти благодійницької діяльності відображені в законах «Про оподаткування прибутку підприємств» від 28.12.1994 № 334/94-ВР., «Про податок з доходів фізичних осіб» від 22.05.2003 № 889-IV та інших.

Слід зазначити, що вітчизняна нормативно-правова база в сфері благодійності на сьогодні вже застаріла – більшість законів було ухвалено ще в 90-х роках минулого століття. Це значно стримує розвиток благодійницької та меценатської діяльності в Україні. За даними соціологічних досліджень, проведених Київським міжнародним інститутом соціології на замовлення Мережі громадянської дії в Україні в червні 2008 року, протягом 2008 року близько 12,9 млн українців потребували благодійної допомоги. І тільки 20 % з них – майже 2,6 млн громадян – змогли її отримати. Однією з причин цього була недосконалість благодійного та податкового законодавства, про що зазначають представники багатьох благодійних організацій. Зокрема, директор Благодійного фонду «Розвиток України» Анатолій Заболотний повідомив, що з 142 мільйонів гривень, витрачених 2008 року на добродійні програми, 15 % було сплачено як податки.

Деякі пункти вітчизняного законодавства у сфері благодійницької діяльності частково чи повністю не відповідають європейським та міжнародним нормам. Законодавство України почасти відповідає законодавству ЄС у пунктах:

- надання податкових пільг корпоративним донорам;
- звільнення від оподаткування доходів благодійних організацій від господарської діяльності.

Українське законодавство не відповідає ні міжнародному, ні європейському законодавству у пунктах:

- оподаткування благодійної діяльності податком на додану вартість;
- надання податкових пільг індивідуальним донорам та звільнення від оподаткування доходу бенефіціарів – фізичних осіб.

Очевидно, що останні три пункти потребують внесення змін до законодавства про оподаткування та до адміністративної і судової практики України у пріоритетному порядку.

Слід зазначити, що адаптація національного законодавства до норм законодавства ЄС у сфері оподаткування благодійної діяльності ПДВ є міжнародно-правовим зобов'язанням України.

Для розробки та підтримки реформ у сфері благодійного та податкового законодавства шляхом доопрацювання і внесення змін до законів «Про благодійництво та благодійні організації», «Про оподаткування прибутку підприємств», «Про доходи фізичних осіб», «Про місцеві податки і збори» було створено коаліцію благодійних і громадських організацій, до якої долучилися Форум благодійників України, фонди «Східна Європа», «Розвиток України», «Відродження», «Рідний дім», Фундація ім. князів-благодійників Острозьких, Інститут громадянського суспільства, Мережа розвитку європейського права, Український незалежний центр політичних досліджень, Центр філантропії. При підтримці даних організацій у кінці 2008 року в рамках підготовки пропозицій до Міністерства культури і туризму України щодо урядового законопроекту «Про благодійництво і благодійні організації» проведено кілька круглих столів. У рамках експертних обговорень були визначені основні проблеми в галузі благодійницького законодавства та сформульовані можливі шляхи їх вирішення [7].

До основних проблем благодійницького та податкового законодавства можемо віднести:

1. Відсутність чітко визначених переліків цілей та видів благодійної діяльності й критеріїв її визнання.
2. Недостатня ефективність податкових пільг для донорів благодійної діяльності.
3. Нечітка визначеність ознак основної діяльності благодійної організації, що дають можливість отримати статус неприбутковості.
4. Недосконалість та неузгодженість норм законодавства про оподаткування одержувачів благодійної допомоги.
5. Неможливість отримання податкового кредиту.
6. Наявність територіального статусу благодійної організації.
7. Невизначеність правового статусу благодійних фондів, установ, спонсорів і меценатів, відсутність єдиної системи реєстрації благодійних організацій, єдиних вимог до звітності суб'єктів благодійної діяльності.

Для вирішення цих проблем можна запропонувати наступні кроки:

1. Внесення змін у податкові пільги для донорів шляхом збільшення відсотку оподаткованого доходу (прибутку), що включається до валових витрат або податкового кредиту донорів (до 10-20 %, як у більшості країн ЄС); звільнення від оподаткування певного відсотку суми окремих пожертв без обмеження загальної суми; встановлення альтернативної податкової бази для звільнених

від оподаткування благодійних внесків у межах відсотку валового (сукупного) доходу та/або окремих витрат [7].

2. Звільнення від оподаткування доходів від основної діяльності в межах певної максимальної суми, або відсотку загального річного доходу благодійної організації, або доходів від видів діяльності, які звільнені від податку на додану вартість.

3. Встановлення чіткого критерію основної діяльності (не більше 40 % загального доходу благодійної організації за три роки має знаходитися від господарської діяльності).

4. Поширення на суб'єктів благодійності права на податковий кредит, зменшення ставки податку на додану вартість.

5. Підвищення фіксованого розміру звільненої від оподаткування благодійної допомоги фізичним особам.

6. Скасування вимог щодо територіального статусу благодійних організацій.

7. Визначення особливостей правового статусу благодійних фондів та установ, спонсорів і меценатів.

Крім внесення змін до закону «Про благодійництво та благодійні організації» та податкового законодавства, варто було б також ухвалити закон про меценатство. В статті 1 Закону України «Про благодійництво і благодійні організації» термін «меценатство» використовується, але не визначаються його основні ознаки. Необхідність прийняття закону зумовлена важливістю меценатської діяльності для розвитку культури, мистецтва, освіти і науки, а також недостатньою розвиненістю меценатства в Україні.

Міністерство культури і туризму України розробило проект закону «Про меценатство» № 6176 від 22.09.2004. В проекті пропонується звільнити від податків усі кошти, які прямуватимуть на реалізацію діяльності меценатської організації (внески засновників, пожертвування і ін.). Законопроект також передбачає, що меценатська організація для виконання своїх статутних завдань матиме право здійснювати господарську діяльність, що дозволяється всім благодійними організаціям. У проекті встановлений мінімальний меценатський внесок у розмірі 2 тис. доларів для фізичних осіб і трохи більше 20 тис. доларів – для корпоративних благодійників. Максимальна «планка» допомоги меценатів у законопроекті не встановлена.

До недоліків законопроекту слід віднести відсутність чіткої системи оподаткування меценатських організацій, що викликає звинувачення опонентів у тому, що закон сприятиме «відмиванню коштів». Тому бажано його доопрацювати й узгодити з положеннями Закону «Про благодійництво і благодійні організації», після чого подати на розгляд Верховної Ради.

Зарубіжний досвід

Сьогодні у світі та Європі зокрема дедалі більше уваги приділяється традиціям благодійництва, розвивається корпоративна філантропія, зростає бізнес-етика. На Заході здійснення благодійницької діяльності зумовлено високим рівнем соціальної відповідальності бізнесових структур. І великі корпорації, і заможні люди створюють благодійні фонди чи направляють значні кошти на відповідні цілі. Приміром, один із найбільших багатіїв світу Ворен Баффет переказав неймовірну суму грошей – понад 30 млрд доларів – у благодійний фонд Білла Гейтса.

У західних країнах держава активно підтримує розвиток благодійництва та меценатства, створюючи для цього сприятливі умови. У Бельгії та Великій Британії передбачене стимулювання спонсорства шляхом вилучення суми, витраченої на рекламу та маркетингові операції, з обсягів, що обкладаються податком. В Австрії та Франції спонсорство трактується як маркетингові витрати компанії на рекламу, що не оподатковуються.

У США меценатська та благодійницька діяльність має також значні пільги. У цій країні розмір добродійної пільги – до 10 % доходу компанії; з пожертв у грошовій формі можна отримати податкове вирахування в межах 50 % річного доходу, з пожертв не в грошовій формі – 20-30 %. Тому щорічні відрахування на добродійність у США досить значні: наприклад за 2007 р. в країні було пожертвовано близько 300 млрд доларів, причому 75,6 % цієї суми – внески приватних осіб. Загальний обсяг благочинності у США останніми роками сягає 2 % ВВП. У Франції в 2003 р. упроваджено податкову систему, що передбачає зменшення на 60 % податків підприємств у разі надання ними меценатської допомоги. Угорщина дозволяє відраховувати на меценатство 70 % прибутку підприємств і компаній, Греція – 30 %, Німеччина – 33,2 % [8].

Слід зазначити, що навіть попри економічний спад розвиток благодійності у багатьох західних країнах не зменшується. Про це свідчать результати дослідження, опубліковані світовим провайдером фінансових послуг Barclays Wealth у липні 2009 року. Чверть потужних інвесторів Великої Британії та США, інвестиційні активи яких перевищують мільйон доларів США, збільшили обсяги благодійної допомоги упродовж останніх півтора року. Три чверті – залишили на попередньому рівні [9].

Більшість із 500 опитаних інвесторів зізналася, що в разі продовження кризи вони економитимуть на предметах розкоші, харчуванні, на святах і подорожах, а також на співробітниках. Ці статті, за словами опитаних, витратніші, ніж благодійні пожертви.

З метою оптимізації благодійницької діяльності в Україні ми повинні активніше використовувати зарубіжний досвід.

Вносячи зміни до благодійницького та податкового законодавства, слід враховувати європейські та світові законодавчі норми, які стимулюють розвиток новітніх форм та тенденцій розвитку благодійної діяльності. Серед них ми можемо назвати:

1) *Відсоткова філантропія* – правова норма деяких країн Східної Європи, зміст якої полягає у можливості переадресувати 1 % сплаченого податку на суспільні/культурні потреби безпосередньо окремих організацій у цій сфері. Даний механізм надання благодійної допомоги є ефективним засобом забезпечення суспільної підтримки та формування громадської відповідальності за культуру. Відсоткова філантропія сприяє формуванню громадянського суспільства та популяризації благодійної діяльності серед широких верств населення.

2) *Венчурна філантропія (ВФ)* – це галузь благодійної діяльності, в якій моделі приватної власності / венчурного капіталу застосовуються у неприбутковому і благодійницькому секторах. Європейська асоціація венчурної філантропії розробила визначення: ВФ – це такий підхід до благодійності, при якому в соціальному секторі застосовуються принципи венчурного капіталу, такі як довготривале інвестування та практична підтримка. Венчурні філантропи працюють у партнерстві з широким колом організацій, які мають чіткі соціальні цілі. Це можуть бути благодійні інституції, соціальні підприємства чи соціально спрямований бізнес із організаційною формою, що відповідає законодавству даної країни та культурним нормам [10].

3) *Ендавмент* – сума коштів або цінних паперів, які вносяться благодійником у банк або небанківську фінансову установу, завдяки чому набувач благодійної допомоги отримує право використовувати проценти або дивіденди, нараховані на суму такого ендавменту. При цьому набувач не має права витратити або відчужувати основну суму такого ендавменту без згоди благодійника. Фактично всі великі організації культури, музеї, благодійні фонди Заходу мають ендавменти, які становлять 10-15 % річного прибутку.

Підсумовуючи, слід зазначити, що для вирішення проблеми збереження та популяризації об'єктів історико-культурної спадщини в Україні необхідно розробити збалансовану довготривалу державну програму розвитку пам'яткоохоронної галузі, одним із головних завдань якої повинно стати створення сприятливих умови для формування корпоративної та приватної культури благодійництва та меценатства. Варто рекомендувати Міністерству культури і туризму України, Міністерству економіки України, Державній податковій інспекції, іншим відповідним структурам розробити і внести на розгляд Верховної Ради законопроекти, спрямовані на підтримку та стимулювання благодійницької та меценатської діяльності через

податкові пільги чи інші економічні механізми, зокрема прийняття нової редакції Закону України «Про благодійництво та благодійні організації», закону «Про меценатство».

Необхідно розробити систему державного протекціонізму стимулювання розвитку благодійництва. Потрібно значно активізувати популяризацію благодійництва через ЗМІ й особливо – телебачення. Слід також розробити заходи щодо розширення співпраці органів влади з громадськими організаціями та іншими неурядовими об'єднаннями з метою збереження вітчизняної історико-культурної спадщини.

1. Колосова Н. А. Благодійна діяльність в культурі України в контексті вітчизняних і європейських традицій (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) / Н. Колосова, – Київ, 2006. – 204 с. 2. Донік О. М. Доброчинна та культурно-освітня діяльність родини Терещенків в Україні (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) / О. Донік. – К., 2001. – 194 с. 3. Ніколаєва Т. М. Внесок підприємців в освітньо-культурний розвиток України (остання третина ХІХ – початок ХХ ст.) / Т. Ніколаєва. – Черкаси, 2005. – 188 с. 4. Суровцева І. Меценатство в Україні другої половини ХІХ – початку ХХ ст./ І. Суровцева. – Д., 2006. – 176 с. 5. Охорона культурної спадщини в Україні. [Електронний ресурс] // Журнал «Музеї України». – Режим доступу: <http://www.museum-ukraine.org.ua/index.php>. – Назва з титул. екрану. 6. Як Україні позбутися пам'ятників і музеїв [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://ua.glavred.info/archive/2008/04/25/164750-1.html>. – Назва з титул. екрану. 7. УНЦПД матеріали круглого столу: «Як оподатковувати благодійну діяльність? Європейські стандарти в Україні». 23 грудня 2008 р. [Електронний ресурс] // Український незалежний центр політичних досліджень. – Режим доступу: <http://www.ucipr.kiev.ua/modules.php?op>. – Назва з титул. екрану. 8. Венгловский А. Дарунки понад / А. Венгловский [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fuib.com.ua/press/media/2005-10/4/> – Назва з титул. екрану. 9 Ярошенко, Л. Заможні Заходу б'ють благодійністю по кризі [Електрон. ресурс] / Л. Ярошенко // Український форум благодійників. – Режим доступу: <http://www.ufb.org.ua/international/1335.html> – Назва з титул. екрану. 10. Що таке венчурна філантропія. [Електронний ресурс] // Український форум благодійників. – Режим доступу: <http://www.ufb.org.ua/international/651.html> – Назва з титул. екрану.